

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 340.11

ГРИШИНА Н. В.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна, доцент м. Харків
e-mail: grishinanavi@ukr.net

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Стаття присвячена принципам адміністративного права як будівельному матеріалу галузі; розкривається значення принципів та особливості класифікації принципів права. Наголошується, що трансформація предмета адміністративного права є фактором оновлення змісту та класифікації принципів адміністративного права

Ключові слова: принципи права, галузь права, адміністративне право, предмет адміністративного права, адміністративно-правова реформа, адміністративно-правове розуміння, суб'єкти публічної адміністрації.

Постановка проблеми. Принципи права постійно привертають на себе увагу вчених, які займаються проблемами теорії держави і права. Варто згадати, що перші дослідження принципів права з'явилися у другій половині 40-х років ХХ ст. і цей процес триває до сьогодні, а інтерес науковців до цієї проблеми продовжує зростати. Перехід України до ринкової економіки, інтеграція її у світове товариство економічно розвинених країн вимагають приведення національного законодавства до рівня світових стандартів.

Принципи права – керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Значення принципів права полягає у тому, що вони в стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші риси права, є його квінтесенцією, «обличчям» [1].

Будь-які принципи, у тому числі і принципи права, є продуктом людської діяльності, результатом якої вони виступають й інтереси якої вони задовольняють. Принципи є соціальними явищами, як за джерелом виникнення, так і за змістом: їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку і в них відображаються закономірності суспільного життя. Головними джерелами цих принципів є політика, економіка, мораль, ідеологія, соціальне життя [2].

М. Козюбра відносить проблему принципів права до найбільш складних, суперечливих і світогляд-

но-методологічно неосмислених у загальнотеоретичному правознавстві. Виходячи із сфери дії відповідних принципів права, науковець пропонує їх класифікацію, з одного боку, як універсальних (загальнолюдських), цивілізаційних, правосімейних, національних принципів (які часто називають загальними принципами права), а з іншого – міжгалузеві, галузеві принципи права та принципи інститутів права [3, с.142, 152-153].

Аналіз останніх досліджень. Згадану проблематику у своїх працях висвітлювали такі вчені як Авер'янов В., Козюба М., Колодій А., Уварова О., Пухтецкая А. та ін.

Виклад основного матеріалу. Існування принципів права різного ступеня загальності (ієрархічного рівня) ставить проблему співвідношення таких принципів. Насамперед зауважимо, що мова йде про принципи права, які, взагалі кажучи, стосуються сфер суспільних відносин, що регулюються національним правом. Тому всі більш загальні принципи (універсальні, цивілізаційні, правосімейні), будучи спільними для відповідних національних систем права, реалізуються у рамках цих систем, зрідка – у сфері міжнародного права. При цьому принцип наднаціональної загальності може мати певні особливості при реалізації у конкретній національній системі права.

Можна виділити два критерії класифікації принципів права. Поряд з класифікацією за ступенем за-

гальності (універсальні, цивілізаційні, правосімейні, національні), запропонованою М. Козюброю, можна класифікувати принципи за їх ієрархічним рівнем у системі права – загальні (тобто такі, що стосуються всієї системи права), конституційно-правові (які необхідно виділяти з огляду на особливу роль підсистеми конституційного права у національній системі права), галузеві, інституційні. Ці класифікації, взагалі кажучи, незалежні; наприклад, галузевий принцип може мати характер цивілізаційного чи правосімейного, тобто за ступенем загальності виходити за межі національної системи права.

Наявність принципів права різного рівня загальності означає, що сфери їх впливу та реалізації перетинаються. Тому при вивченні галузевих та інституційних принципів слід звернути увагу на співвідношення їх змісту із змістом принципів вищого ступеня загальності чи ієрархічного рівня – загальних принципів права, конституційно-правових принципів, а іноді – і принципів суміжних галузей права. Загальні принципи права виражають усі основні ідеї, закладені в основу системи права, а отже, усі галузеві та інституційні принципи права слід розглядати як конкретизацію (відповідно до певної сфери правовідносин) цих загальних принципів, як результат їх «проекції» на відповідну галузь чи правовий інститут [4]. Як зауважує О. Уварова, «кожна з вимог, що становить зміст певного принципу права, також може набувати характер принципу, але нижчого рівня»; «юридична засада, тобто принцип, з якого виводиться певна норма, як висновок з великої посилки силогізму, нерідко спирається на інший, вищий принцип, який, у свою чергу, може бути висновком з ще більш загального» [5, с.56, 61]. Хоча формально-логічне виведення принципу вужчого значення із більш загального навряд чи завжди можливе, генетичний зв'язок між принципами різного ступеня загальності чи різного ієрархічного рівня у багатьох випадках безсумнівний і вимагає свого в'яснення. Отже, із загального принципу можуть впливати один або й декілька принципів нижчого рівня, які мають не загальне, а галузеве значення; подібно галузеві принципи можуть породжувати принципи окремих інститутів галузі.

Таким чином, галузеві принципи права можуть мати різне походження. Частина з них є реалізацією в межах конкретної галузі загальних принципів права, тоді як інші демонструють природну своєрідність галузі і виражають специфіку, характерну для цієї галузі.

Слід наголосити, що принципи відіграють роль будівельного матеріалу галузі, змінюючи опорні конструкції якої слід передбачати якісні зміни правового регулювання, досягаючи підвищення його ефективності у сфері виконавчої влади, закладаючи дієві

правові механізми та гарантії, без яких неможливо не тільки провести реформу публічної адміністрації в короткостроковій перспективі, але й впорядкувати організацію складових системи органів виконавчої влади, управлінські зв'язки, визначити межі дискреційних повноважень тощо.

Проведення конституційної та адміністративно-правової реформи в Україні має ґрунтуватися на узгодженому, уніфікованому розумінні змісту, значення, системи принципів адміністративного права як галузі права, що дозволить забезпечити не тільки концептуальну єдність, але й дозволить встановити ієрархічні взаємозв'язки між принципами адміністративного права, що характеризуються різними ступенями конкретизації ідей, зокрема у сфері організації публічної адміністрації.

На сьогодні ж розуміємо важливість дієвого захисту прав і свобод кожного індивідуального суб'єкта адміністративного права та маємо сформулювати для цього належну правову базу, яка має, зокрема в означеній царині, ураховувати європейський досвід ефективного застосування принципів адміністративного права в щоденному житті пересічних громадян, подолати, здавалося б, нездоланну прірву між «теоретичною моделлю» та практичним застосуванням зразків електронного урядування, заявного принципу повідомлення про створення громадської організації, надання адміністративних послуг в електронній формі, повідомлення про прийняте індивідуальне рішення в адміністративній справі, притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб, винних у перевищенні компетенції, дискреційних повноважень, прийнятті рішень всупереч цілям, визначеним у законі. Усі означені приклади потребують фіксації в законодавстві вироблених світовим досвідом принципів адміністративного права в сфері організації та діяльності органів публічної адміністрації, упровадження кращих практик їх застосування в Україні.

Трансформація предмета адміністративного права в Україні та докорінна зміна пріоритетів його розвитку в напрямку захисту прав і свобод людини в адміністративних правовідносинах будуть вагомим фактором оновлення змісту адміністративно-правової доктрини, адміністративного законодавства, правозастосовчої та судової практики з урахуванням центральної складової означеного предмета – прав, свобод, законних інтересів громадянина, інших суб'єктів адміністративного права у взаємостосунках з органами публічної адміністрації центрального та місцевого рівнів. Проте дана трансформація зумовить перегляд системи галузі, змісту її інститутів і галузевих принципів.

Ці позиції набули розвитку в наукових працях ідеолога проведення адміністративно-правової ре-

форми в Україні академіка В. Авер'янова, який розкрив спрямованість шуканих принципів адміністративного права України на основі сформульованого ним «людиноцентристської концепції» адміністративно-правового розуміння [6].

Найпоширеніша в юридичній літературі точка зору стосовно принципів права — це їх поділ на загальноправові, міжгалузеві та галузеві. Галузеві принципи, у свою чергу, поділяються на основні (загальні), інституційні та субінституційні.

Ведерніков Ю. А та Грекул В. С., усі принципи поділяють на загальносоціальні та спеціально-соціальні (юридичні), серед останніх виділяють загально-правові; міжгалузеві; галузеві та принципи правових інститутів [7].

Найбільш сучасну та повну класифікацію принципів наводить А. М. Колодій, який виокремлює наступні принципи: 1) правосвідомості; 2) правоутворення; 3) правотворчості, а серед них — законотворчості і нормотворчості; 4) системи права: а) загальноправові (основні); б) міжгалузеві; в) галузеві; г) інститутів права; 5) структури права: а) загальносоціального і юридичного; б) публічного і приватного; в) регулятивного і охоронного; г) матеріального і процесуального; г) об'єктивного й суб'єктивного; б) правореалізації, а серед них — правозастосування; 7) правоохорони, а серед них — особливо — правосуддя і юридичної відповідальності [8].

Характерними рисами принципів адміністративного права є такі:

1) вони формуються з метою забезпечення прав і свобод людини та громадянина й нормального функціонування громадянського суспільства та держави;

2) визначають найбільш загальні й стабільні вимоги, що спри-яють їх утвердженню та захисту суб'єктами публічної адміністра-ції, визначають характер адміністративного права і напрямки його подальшого розвитку;

3) установлюють керівні засади-настанови, що визначають найважливіші правила, за якими здійснюється та організується діяльність суб'єктів адміністративного права;

4) принципи адміністративно права характеризуються прогресив-ністю, засвідчують ідеальні для умов сучасності основоположні засади поведінки суб'єктів адміністративного права, які є реально досяжними.

Отже, під принципами адміністративного права слід розуміти найбільш загальні та стабільні вимоги,

об'єктивно зумовлені засади, на яких базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення права, свобод і законних інтересів приватних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [9, с.39-40].

За своїм змістом принципи адміністративного права можуть бути класифіковані за різними підставами класифікацій, проте основною слід визначити класифікацію, усталену у вітчизняній адміністративно-правовій науці та відповідно до якої поділ введеної ознаки відбувається за належністю до певного елемента галузі адміністративного права, що в Україні визнається фундаментальною галуззю права з самостійним предметом і методом правового регулювання, окремих від кримінального та цивільного права та таких, що мають мету-систему норм конституційного, міжнародного, а у зв'язку з євроінтеграційними прагненнями України – євроінтеграційного змісту.

Отже, класифікація принципів адміністративного права може бути представлена таким чином:

1) фундаментальні принципи адміністративного права;

2) загальні принципи права (адміністративно-правовий сегмент);

3) конституційно-правові засади принципів адміністративного права;

4) принципи адміністративного права, зафіксовані в міжнародних договорах та угодах, ратифікованих Верховною Радою України, зокрема принципи адміністративного права, закріплені в законодавстві Європейського Союзу в секторальному законодавстві, що адаптується;

5) галузеві принципи адміністративного права;

6) принципи підгалузеві адміністративного права;

7) принципи правових інститутів галузі адміністративного права;

8) принципи міжгалузевих правових інститутів (адміністративно-правова складова);

9) принципи підінститутів правових інститутів галузі адміністративного права;

10) норми адміністративного права [10].

Тому, можна зробити **висновок**, що розвиток, реформування галузі адміністративного права, як і будь-якої іншої, пов'язано з розумінням принципів як основи для побудови нової галузі права, що обумовлюються предметом та сферою правовідносин, а також діяльністю суб'єктів публічної адміністрації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5.

2. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 40–44.
3. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
4. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.
5. Уварова О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: Друкарня МАДРИД, 2012. 196 с.
6. Адміністративне право України. Академ. курс : підручник : у 2 т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2004-2007. Т. 1: Заг. частина. 2004. 583 с.
7. Ведерніков Ю. А., Грекул В.С. Теорія держави та права :навч. посіб. 4-те вид., перероб. і допов. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. С. 79–80.
8. Колодій А. М. Принципи права України. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 1998. С. 39.
9. Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
10. Пухтецька А. А.Європейські принципи адміністративного права: монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ, 2012. 240 с.

REFERENCES

1. Yurydychna entsyklopediia (Vols. 1–6, Vol. 5) (Shemshuchenko Yu. S. Eds. et al.) (1998) Kyiv: «Ukr. entsykl.» [in Ukrainian].
2. Kolodii, A.M. (2012). Pryntsypy prava: heneza, poniattia, klasyfikatsiia ta realizatsiia. *Almanakh prava – Anthology of law*, 3, 42–46 [in Ukrainian].
3. Koziubra, M. (2017). Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnia pyrody ta klasyfikatsii v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 11, 142–164 [in Ukrainian].
4. Kliuchkovskyyi, Yu.B. (2018). Pryntsypy vyborchoho prava: doktrynalne rozuminnia, stan ta perspektyvy zakonodavchoi realizatsii v Ukraini. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
5. Uvarova, O. (2012). Pryntsypy prava u pravozastosuvanni: zahalnoteoretychna kharakterystyka. Kharkiv: Drukarnia MADRYD [in Ukrainian].
6. Administratyvne pravo Ukrainy. Akadem. kurs (Averianov V. B. et al. Eds.) (Vols. 1–2, Vol. 1) (2004–2007). Kyiv : TOV «Vydavnytstvo «Yurydychna dumka».Zah. chastyna [in Ukrainian].
7. Vedernikov, Yu.A., Hrekul, V.S. (2005). Teoriia derzhavy ta prava (4th Edn.). Kyiv. Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
8. Kolodii, A.M. (1998). Pryntsypy prava Ukrainy. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
9. Halunko, V., Dikhtievskyyi, P., Kuzmenko, O., Stetsenko, S. et al. (2018). Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs: pidruchnyk. Kherson. OLDI-PLIUS [in Ukrainian].
10. Pukhtetska, A.A. (2012). Yevropeiski pryntsypy administratyvnoho prava (Aver'yanov V.B. Eds.) Kyiv [in Ukrainian].

ГРИШИНА Н. В.

доцент кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університета
імені В. Н. Каразіна, кандидат юридических наук, доцент

ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ПРИНЦИПОВ АДМИНИСТРАТИВНОГО ПРАВА

Статья посвящена принципам административного права как строительному материалу отрасли; раскрывается значение принципов и особенности классификации принципов права. Обращается внимание, на то что трансформация предмета административного права является фактором обновления содержания и классификации принципов административного права.

Ключевые слова: принципы права, отрасль права, административное право, предмет административного права, административно-правовая реформа, субъекты публичной администрации.

HRYSHYNA N. V.

Associate Professor of the Department of State-Legal Disciplines of V. N. Karazin Kharkiv National University, PhD, Associate Professor

THE IMPORTANCE AND ROLE OF PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE LAW

Problem setting. The article is devoted to the principles of administrative law as a building material of the industry; the article reveals the importance of the principles and features of the classification of the principles of law. Attention is drawn to the fact that the transformation of the subject of administrative law is a factor of updating the content and classification of the principles of administrative law.

The relevance of the presented topic is expressed in the need to revise the content and the existing classification of the principles of administrative law, in connection with the change in the understanding of the subject of administrative law as an independent branch of law, as well as the expansion of the powers of public administration.

Analysis of recent researches and publications. This problem was highlighted by such scholars as V. Averyanov, A. Kolodiy, O. Uvarova, A. Pukhtetskaya and others.

Article's main body. The principles of administrative law are understood as the most general and stable requirements, objectively defined bases on which the administrative activities of the subjects of public administration are based in order to ensure the rights, freedoms and legitimate interests of individuals, the normal existence of civil society and the state.

Conclusions and prospects for the development. According to its content, the principles of administrative law can be classified on different grounds, but the main classification is one in which the division is carried out by belonging to an element of the branch of administrative law, which is a fundamental independent branch of law with its subject and method of legal regulation.

Keywords: principles of law, branch of law, administrative law, subject of administrative law, administrative law reform, subjects of public administration.